

Salsta slottskapell och Bielkeska gravkoret i Lena

Av WILHELM NISSER

Nils Bielke (1644—1716) framstår som en av stormaktstidens mest lysande gestalter. Han stammade på modernet från ätten Banér och kriget var hans yrke. Med okuvligt mod förde han Upplands kavalleri, då upphöjt till Konungens livregemente, i slaget vid Lund, som säkrade Sveriges besittning av Skåne, Halland och Blekinge. Karl XI hade denna tjänst i gott minne och befordrade honom till riksråd, fältmarskalk och generalguvernör.

Gedigna kunskaper, skarpsinne, människokänedom och världsvana gjorde honom väl skickad för diplomatiska värv, men hans psyke rymde också äventyrliga drag: egennyttan, självrådighet och lust för lönnliga intriger. Den ärliga övertygelsen att Sverige och Frankrike, förbundna av gemensamma intressen, skulle följa samma utrikespolitiska kurs låg till grund för hans diplomatiska gärning. Hans relationer med Ludvig XIV:s agenter väckte den engelsksinnade kanslipresidenten Bengt Oxenstiernas misshag och vållade hans fall. Sina ämbeten miste han 1698, dömdes 1705 förlustig liv, gods och ära men benådades. Han hade dessförinnan bl. a. överfört Salsta till sin gemål Eva Horn och sin kontanta förmögenhet till barnen. Sina sista år tillbragte han där sysselsatt med andaktsövningar och fullbordandet av slottets inre.

Bielkarnas byggen, hem och konstsamlingar stod under 1600- och 1700-talen på en för svenska förhållanden sällsynt hög estetisk nivå. Salsta är ett av Nicodemus Tessin d. ä:s mest representativa herresäten. Ritningarna utfördes omkring 1675, militärarkitekten

Bild 1. Slottskapellet i Salsta, Lena socken.

Matthias Spihler avslutade dess yttre 1680, paradvåningens förfinade, diskreta dekor tillkom kring sekelskiftet och slottskapellets inredning 1710. Predikstolen och orgeln står som pendanger till varandra på ömse sidor om altaret.¹

Ett kontrakt, daterat Salsta 25.4. 1710 mellan Nils Bielke och bildhuggaren Daniel Kortz, visar, att denne mot en ersättning av 1 000 rdr k:mt utfört kor- och bänkinredningen i Stockholm samt uppmonterat dem på Salsta. Bielke svarade för transporten och ut- anordnade beloppet 8.6. 1711. Arbetet utfördes efter en nu för- kommen ritning, vars arkitektoniska tanke ytterst återgick på Tessin d. ä. Det är nämligen en förenklad variant av hans ele- ganta korinredning på Ericssbergs slott i Södermanland. Däremot kan några kontraktet bilagda ornamentsritningar härröra från Kortz. Altarskranket och trappräckena, predikstolen och orgelläk- taren smyckas av ornamentala motiv, vilka utförts efter förlagor. Här har kapellet alltid fyllt en betydelsefull uppgift, inte minst

på den tiden slottsherrarna hade egna präster. Spartanskt enkel och stilistiskt retarderad återspeglar denna interiör byggherrens formvilja och senkarolinska anda.²

Daniel Kortz föddes i Tyskland vid 1670-talets mitt och dog 30.1. 1714 (gamla stilen). Han fick under 1690-talets första hälft en god skolning hos Burchardt Precht, som då efter Tessin d. y:s ritningar i berninisk högbarock bl. a. utförde predikstolen och högaltaret i Stockholms slottskyrka. Han anträdde sin gesällresa 1695, fick 1702 burskap i Stockholm och etablerade där egen verkstad, biträdd av gesällerna Kristian Ackerman, Jacob Lichtenberg och Heinrich Weidemeier. Alla lämnade honom 1705, ett faktum som tyder på att han hade svårt att hävda sig i konkurrensen mot Precht, Caspar Schröder, Gottlob Rohsenberg och andra bildhuggare.

Statyparet *Försiktigheten och Hoppet* (1702) vid Storkyrkans östra griftegårdsgrindar ger trots skulpturala och kompositionella brister en viss bestickande kontrasteffekt. Hans övriga dokumentariskt styrkta verk är fåtaliga: två nu förkomna anträd till Prechts huvudbanér i Riddarholmskyrkan över generaladjutanten Knut Leijonhufvud († 1701)³, Lars Sparres († 1703) vapen i Växjö domkyrka⁴ och högaltaret i Sala stadskyrka 1714. Kapellinredningen i Salsta synes vara hans intressantaste verk.⁵

Salstaherrarna hade sedan 1630-talet sin gravplats i ett enkelt valv under högkoret i Tensta kyrka och invid det stod ett större epitafiemonument, av vilket nu blott två i vapenhusportalen inmurade putti återstår. Nils Bielke ville uppföra ett gravkapell i korets förlängning och hade för ändamålet låtit framföra 80 000 tegel jämte 200 tunnor kalk, då planen strandade på sockenbornas motstånd. Han hyste sedan sannolikt planer på att låta resa ett dylikt vid Lena kyrka, men hann inte förverkliga dem före sin död.⁶

»Fältmarskalkinnan» lät under åren 1717–20 uppföra gravkoret vid Lena kyrka med de båda makarnas monumentala marmorsarkofager. Hon upprättade 1717 ett kontrakt, som förpliktade stenhuggareåldermannen i Stockholm Olof Fristedt att utföra dem för 2 000 rdr k:mt.⁷ Arbets- och transportproblemen ordnades

Bild 2. Lena kyrka med det Bielkeska gravkoret.

på samma sätt som vid kapellinredningens tillkomst, men leveranser och betalningar skulle fullgöras i olika etapper. Fristedt försökte med lock och pock förmå Eva Horn att göra punktliga avbetalningar i hårdvaluta och klagade över att ha fått stå tillbaka för muraremästaren. Denna intima hantverkarkontakt visar, att båda hörde hemma i Stockholm. Då Tessin d. y:s främste lärjunge, arkitekten Göran Adelcrantz, 1719 anställde muraremästaråldermannen Jonas Nilsson och Fristedt vid bygget av Danviks kyrka och hospital⁸ är det tänkbart att denna trio också utfört gravkoret i Lena. Här prövades hantverkarna, innan de knöts till det stora byggnadsföretaget.

De Bielkeska planerna på ett gravkor i Tensta fick ny aktualitet 1730, då Hårleman svarade för utformningen. Projektet blev tyvärr aldrig realiserat, men dess program återgår i Karolinska gravkoret vid Riddarholmskyrkan.⁹

NOTER

1. Svenska slott och herresäten I, Sthlm 1909, s. 21 ff.
2. Eichhorns samling, bildhuggare, Kungl. biblioteket.
3. Riddarholmskyrkan i Stockholm II, Sthlm 1937, s. 476, Sveriges kyrkor (45).
4. MÅRTEN LILJEGREN, Stormaktstidens gravkor, Ak. avh., Sthlm 1947, s. 26.
5. GÖRAN AXEL-NILSSON, Dekorativ stenhuggarkonst i yngre Vasastil, Ak. avh., Sthlm 1950 s. 408 och där anvisad litt.
6. LILJEGREN, a. a., s 241 ff.
7. Eichhorns samling, bildhuggare, Kungl. biblioteket.
8. Samfundet S:t Eriks Årsbok, Sthlm 1936, s. 68.
9. LILJEGREN, a. a., s. 215 ff.